



## مهاجرت

یکی از وقایع مهم سیاسی قرن اخیر ایران

(۲)

دوشنبه ۲۶ ژوئن ۱۹۱۵ میلادی = ۱۶ شعبان ۱۳۳۳ قمری = ۶ مرداد ۲۴۷۴ شاهنشاهی  
= ۱۲۹۴ شمسی

مجلس شورای ملی ، دولت عین الدوله را استیضاح کرد. در این جلسه دموکراتها  
بعملیات فرمان فرما وزیر کشور بشدت حمله کرده و او را مسئول تصادمات بین حسین رئوف  
بیک رئیس قوای عثمانی و عشایر ایران دانستند . در این جلسه عین الدوله در کمال اعتراض  
از مجلس خارج شد و از استعفای خود سخن بمیان آورد . *مباحثات فریبی*  
روز بعد با وجود اینکه عین الدوله حاضر شده بود فرمان فرما را بسمت وزارت جنگ  
انتخاب کند و خود عهده دار وزارت کشور گردد بشرط اینکه مجلس رای اعتماد بدولت  
او بدهد لیکن دموکراتها قبول نکردند و گفتند فرمان فرما باید از دولت خارج شود .

جمعه ۲۰ شعبان ۱۳۳۳ قمری = ۱۱ تیر ماه ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی = ۲ ژوئیه  
۱۹۱۵ میلادی

در طهران شایعاتی بود که وزیر مختار ایران در لندن اطلاع داده است مخالفت شدید

---

\* آقای ابوالقاسم کمال زاده مدیر کل سابق اداره کل انتشارات و تبلیغات کشور و منشی  
سفارت آلمان در تهران از مردان درزیده تاریخ و سیاست معاصر .

بادولت عین الدوله ، روسها را وارد خواهد کرد بطهران لشکر بیاورند . روسها درلندن شهرت داده اند که دولت عین الدوله ساقط شده است ودولت جدید را محمد ولی خان سپهدار تشکیل خواهد داد و آقای سعدالدوله هم وزیرخارجه خواهد شد .

شنبه ۲۱ شعبان ۱۳۳۳ قمری = ۱۲ تیرماه ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی = ۳ ژوئیه ۱۹۱۵ میلادی

آقای محتشم السلطنه وزیرخارجه درمجلس حاضرشد و اطلاع داد که هیئت دولت استعفا کرده اند ومجلس تشکیل نشد . شب شاه آقای موتمن الملک رئیس مجلس را برای مشورت درباره دولت بمقصرصاحبقرانیه خواند .

۲۷ شعبان ۱۳۳۳ قمری = ۱۸ تیر ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی = ۸ ژوئیه ۱۹۱۵ میلادی .

صبح ، پرینس روئیس وزیر مختار آلمان وفن کاردر ف کاردار آلمان بمناسبت روز تولدشاه بارخصوصی یافتند و تبریک عرض کردند . وزیر مختار آلمان نامه اعلیحضرت قیصر ویلهلم را بدست شاه داد ودر جواب شاه که ازسلامتی قیصر ومحل توقف اوسوال کرده بودند ، جواب داده بود که چون سیم کرمانشاهان قطع شده است اخیراً از آلمان خبری دریافت نداشته است

وزیر مختار آلمان بعد از خاتمه بارخصوصی باتفاق همراهان به تالار بزرگ صاحبقرانیه رفت که سفرای دول غیرمتخاصم با آلمان در آنجا بودند وسپس باتفاق عاصم بیگ سفیر کبیر دولت عثمانی و کنت لوگوتی (لوگوتی) سفیر اطریش وهنگری مجدداً شرفیاب شدند وتاجگذاری شاه را تبریک گفتند .

در این مراسم ، آقایان وزراء بمناسبت استعفا هیئت دولت شرکت نکردند ولی شب درشام سلطنت آباد حاضر شدند .

شنبه شب ، در ساعت هفت ونیم بعد از ظهر بمناسبت جشن تولد وتاجگذاری شاه شامی رسمی داده شد و پرینس روئیس و کلیه اعضای رسمی سفارت آلمان وسفیر اطریش وامریکا وجمعی از رجال حضور داشتند . پرینس روئیس که سمت مقدم السفرائی داشت درسرفره شام نطقی مفصل ایراد کرد وسپس جام شامپانی خود را بدست گرفت وموزیک سرود آلمان و اطریش وامریکا وعثمانی رانواخت .

یکشنبه ۲۸ شعبان ساعت هفت ونیم بعد از ظهر مجدداً در سلطنت آباد بمناسبت جشن شاه شام رسمی داده شد . در این شب سفرای انگلیس وروس وفرانسه وبلژیک و ایتالیا و اسپانی دعوت شده بودند . بعضی از رجال ایرانی من جمله وثوق الدوله وقوام السلطنه از قبول دعوت معذرت خواستند مبدا به دوستی روس وانگلیس متهم بشوند .

از روز استعفای عین‌الدوله تا روز ۵ مرداد = ۲۸ ژویه با عین‌الدوله و مشیرالدوله برای قبول پست نخست‌وزیری از طرف شاه و زعمای مجلس شورای ملی مذاکراتی مفصل بعمل آمد ولی هر دو پس از قبول نخست‌وزیری بتشکیل کابینه موفق نشدند و استعفا کردند تا اینکه در تاریخ ۵ مرداد = ۱۶ رمضان = ۲۸ ژویه بعد از افطار آقای موتمن‌الملک (حسین پیرنیا) رئیس مجلس شورای ملی در صاحب‌قرانیه بحضور شاه شرفیاب شد و موافقت نمایندگان مجلس شورای ملی را باریاست و زرائی آقای مستوفی‌الممالک باطلاع شاه رسانید. آقای مستوفی‌الممالک فوراً احضار و ریاست دولت بایشان تکلیف شد. در روزهای اول بحران سفرای روس و انگلیس بسیار کوشش کردند که عین‌الدوله مجدداً دولت را تشکیل دهد ولی چون مایوس شدند و آقای مشیرالدوله از طرف مجلس و شاه بنخست‌وزیری انتخاب شد باز سخت کوشیدند عین‌الدوله در دولت شرکت داشته باشد. حتی مشیرالدوله با آقای مستوفی‌الممالک داخل مذاکره شد که آقای مستوفی و عین‌الدوله در دولت شرکت کنند اما پس از جلسات عدیده و مذاکرات مفصل این بار هم نتیجه مثبت گرفته نشد. در ضمن سفرای روس و انگلیس در تاریخ ۳۵ تیر ۲۴۷۴ شاهنشاهی مطابق دهم رمضان ۱۳۳۳ قمری = ۲۳ ژویه ۱۹۱۵ میلادی متفقاً بحضور شاه رفتند و تقاضا کردند مجلس شورای ملی بسته شود شاه باین تقاضا موافقت نکرد، و اینطور شایع شد که بآنان جواب داده است چون بقانون اساسی قسم یاد کرده‌ام نمی‌توانم نقض عهد کنم. سفراء بنا بحن تهدید آمیز به مخاطرت احتمالی برای مملکت ایران و سلسله قاجاریه اشاره کرده‌اند.

پنجشنبه ۱۶ رمضان ۱۳۳۳ قمری = ۶ مرداد ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی مطابق ۲۹ ژویه ۱۹۱۵ میلادی

آقای مارلینگ (مارلینگ) سفیر انگلیس در قصر سلطنت آباد حضور شاه شرفیاب شده و استدعا کرده بود شاهزاده عین‌الدوله بنخست‌وزیری و شاهزاده فرمان‌فرما بوزارت کشور تعیین شوند تا روابط حسنه بین دولتین ایران و انگلیس پایدار بماند و الاممکن است انگلیسها مجبور شوند از طهران بقزوین بروند.

جمعه ۱۷ رمضان ۱۳۳۳ قمری = ۷ مرداد ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی مطابق ۳۰ ژویه ۱۹۱۵ میلادی

امروز روز جمعه و روز پذیرائی وزیر مختار آلمان در عمارت بیلاقی شمیران بود جمعی از رجال و بزرگان بدیدن وزیر مختار آمده بودند از جمله شاهزاده نصرت‌السلطنه هم بسفارت آلمان رفته و اقدامات اخیر سفارتخانه‌های روس و انگلیس را باطلاع سفیر آلمان رسانیده است.

چهارشنبه ۲۲ رمضان ۱۳۳۳ قمری = ۱۲ مرداد ۲۴۷۴ شاهنشاهی = ۱۲۹۴ شمسی  
مطابق ۴ اوت ۱۹۱۵ میلادی

پرنس اسحق خان مفخم الدوله وزیر مختار ایران مقیم پترزبورگ (پتر و گراد بعدی  
ولنین گراد حالیه) بوزارت خارجه بوسیله تلگرام اطلاع داد آقای سازائف (سازانف)  
وزیر امور خارجه روسیه روز یکشنبه گذشته در مجلس (دوما) نطقی قرین ابن مضمون ایراد  
نموده است :

«تحریکات آلمانها در ایران کسب شدت کرده و اخیراً چند نفر آلمانی برای تولید  
اغتشاش در افغانستان از خاک ایران گذشته بحدود سرحدی افغانستان رسیده اند . دولت  
امپراطوری روس برای جلوگیری از این تشبثات اقدام لازم از قبیل اعزام قوه وغیره بعمل  
آورده است . دولت ایران بواسطه نقار حزب دموکرات بادولت بیش از یکماه است که در  
حال بحران بسر میبرد هر گونه مساعدتی که تاکنون بامملکت شاه بعمل آورده ایم بی نتیجه  
و بی فایده بوده است و اکنون اوضاع ما را مجبور میسازد که برای حفظ حقوق خود رویه ای  
دیگر اتخاذ نمائیم» در همین ایام ، سفارت روس بوزارت خارجه ایران نامه ای نوشته  
و متذکر شده است : چون دولت ایران اقساط وام گرفته شده از روس را نتوانسته است در  
موقع کاملاً و تماماً بپردازد طبق عهدنامه ، بعلت این تعویق پرداخت حق داریم مهار  
گمرکات ایران را در دست بگیریم .

پنجشنبه ۲۳ رمضان ۱۳۳۳ قمری = ۱۳ مرداد ۲۴۷۴ شاهنشاهی (۱۲۹۴ شمسی) = ۵  
اوت ۱۹۱۵ میلادی

خبر حرکت یک هزار تن سالدات روسی از قزوین بطهران باعث وحشت طهرانیان بخصوص  
آقای مستوفی الممالک رئیس الوزراء شد . مستوفی باتفاق محتشم السلطنه وزیر خارجه و  
چندتن از وکلای مجلس مذاکراتی مفصل کردند که تا سه بعد از نصف شب طول کشید .  
آقای معین الوزاره (حسین علاء) در تمام مدت چندین بار با سنارتهای روس وانگلیس مشغول  
مذاکره بود . آقای مستوفی الممالک وقت سحر در قصر صاحبقرانیه بحضور شاه رسید روز بعد  
آقای پرنس رويس وزیر مختار آلمان که از خبر حرکت قوای روس بطرف طهران  
بسیار مضطرب بود قصد ترك طهران را کرده میخواست با کلیه اعضای سفارت باصفهان  
برود وزیر مختار عقیده داشت هیئت وزیران هم پایتخت را تخلیه میکند و باصفهان میرود .  
بر اثر انتشار خبر حرکت قوای روس بطرف طهران جلسه ای از رجال در صاحبقرانیه زیر  
نظر آقای مستوفی الممالک رئیس الوزراء تشکیل شد و اقدامات و مذاکرات مؤثری بعمل  
آمد تا اینکه در ساعت چهار بعد از ظهر سنارتهای روس وانگلیس باصلاح حاضر شدند و قشون  
روس از قریه کوندج (کوندج) بقزوین مراجعت کرد .

امروز روز جمعه بود و پرنس رویس بعادت دیرینه بر نامه پذیرائی داشت . جمعی از رجال و شاهزادگان من جمله شعاع السلطنه و مشیرالدوله نیز بمناسبت خبر حرکت قوای روس بطهران بدیدن پرنس رویس آمدند . از سایر طبقات هم جمعی زیاد بسفارت آلمان حضور یافتند و در این موضوع مذاکره کردند. روز گذشته بلافاصله بعد از رسیدن خبر حرکت قوای روس بطرف طهران جمعی از اهالی پایتخت بمسجد سپهسالار رفتند و چندتن نطقهای وطن پرستانه کردند. اوایل شب جمعی از کسبه و اصناف تهران بمجلس شورای ملی آمدند و از نمایندگان مجلس و رئیس مجلس سؤالاتی کردند. آقای موتمن الملك رئیس مجلس جمعیت را بآرامش و سکوت دعوت کرده و گفته بودند رئیس دولت مشغول اقداماتی است که تصور میکنم بزودی نتیجه مطلوب عایدشود .

این اولین ضربه و تکانی بود که سکوت و امنیت طهران را درهم شکست تمام طبقات فوق العاده بوحشت افتادند زیرا از چندین سال باینطرف سابقه ای در دست نبود که قشون خارجه بپای تخت مملکت وارد شود البته در درجه اول این خطر متوجه اتباع دول متحد مرکزی بخصوص آلمانها بود برای اثبات خطریکه متوجه آلمانها شده بود نامه ای که آقای لیتن یکی از کارمندان مهم سیاسی آلمان بهمسرخود که در تبریز در قنصل خانیه امریکا بسر میبرد نوشته عیناً نقل میکنم تا شدت خطریکه اتباع آلمان را تهدید میکرده مورد توجه قرار گیرد .

«طهران ۶ اوت ۱۹۱۵ - بسیار متشکرم که تولد مرا کتباً تبریک گفته بودی نامه دیروز درست در روز پنجم اوت رسید - پرنس رویس وزیر مختار آلمان با افتخار تولد من آقای دکتر (ایبرک) طبیب سفارت امپراطوری و (زمر) رئیس دفتر را بشام دعوت کرده بود - ساعت ۱۲ شب خبر رسید که قوای روس از قزوین بسمت تهران حرکت کرده اند در ساعت یک بعد از نیمه شب چندین نفر از رهبران مجلس شورای ملی و در ساعت ۲ بعد از نیمه شب سفیر کبیر عثمانی بسفارت آلمان آمدند - از ساعت ۲ تا ۴ بعد از نصف شب (زمر) و من نامه های مفصلی نوشتیم و رمز کردیم - زمر تا صبح مشغول جمع آوری دفتر و نوشتجات محرمانه بود - من از ساعت ۴ بعد از نیمه شب تا ساعت ۸ استراحت کردم و امروز صبح فوراً بملاقات سرهنگهای ژاندارمری بعد بدیدن دو نفر از نمایندگان مجلس شورای ملی رفته مذاکرات مفصلی نمودم - پس از ملاقات سفیر کبیر عثمانی و اتاشه میلتر اطیش بقیه روز را وسیله تلفن و وسیله قاصدهای سواره مذاکره و پیغامهای مفصلی با مقامات عالیه رد و بدل کردم . نتیجه اقدامات فوق العاده شدید ما این شد که روسها حمله دو هزار نفر سالدات روسی را بطهران خطرناک دانسته و بقزوین مراجعت کردند - در این ماجرا من و (ولف ی ن گ ر) ولفینگر نسبتاً ساکت و آرام بودیم زیرا هر دو نفر مادر تبریز همین گرفتاری را داشتیم و هجوم

سالداتهای روس را به شهر تبریز دیدیم و خودمان را نجات دادیم .

امروز بعد از ظهر باز روز پذیرائی پرنس رویس وزیرمختار آلمان بود خانم و آقای کالدول (کالدول) وزیرمختار آمریکا هم در پذیرائی شرکت داشتند - خانم وزیرمختار تورا قلباً دوست دارد بدون اینکه تابحال تورا دیده باشد - اغلب از تو صحبت میکند و غصه تورا میخورد نمی شود بصورت من نگاه کند و از چشمش اشک سرازیر نشود - این خانم امروز از اول وقت پذیرائی قبل از سایرین بسفارت آلمان آمده بود و بمن گفت بمحض بروز کوچکترین خطر فوراً بسفارت امریکا بیایید من نمی توانم پذیرایی شایانی از شما بکنم ولی مسلماً از زندان روسها در استراخان بشما بهتر خواهد گذشت نامه های توهم در مدت نیم ساعت پس از رسیدن بطهران بدست من خواهد رسید و بتوسفارش میکنم این مطلب را بکسی بازگو نکنی زیرا فوراً منتشر خواهند کرد که خانم ها هم دخالت در امور سیاسی میکنند - مسلماً این خانم هم چنین دخالتی نمیکند بلکه او همیشه بفکر تو میباشد و فکر میکند اگر احياناً او بجای تو باشد و شوهوش در خطر باشد چه زندگی ناراحتی خواهد داشت . خانم وزیرمختار آمریکا هیچ نمی توانست تصور کند که ما خودمان تمام قضایا را پیش بینی کرده و لوازم سفر را فراهم کرده بودیم بعلاوه با کالدول وزیرمختار امریکا و آقای بادر (بادر) داماد وزیرمختار امریکا که نیابت سفارت را عهده دار بود مذاکرات مفصلی کرده که اگر نتوانستیم بموقع از طهران خارج شویم بیرق امریکا را فوراً بالای سردرب سفارت بلند خواهیم کرد و عقابهای سنگی را از بالای سردر پائین خواهیم آورد از این گذشته اطاق مخصوصی در سفارت آلمان برای سکونت آقای (بادر) حاضر و آماده شده بود .»

نگارنده در ترجمه و انتشار این نامه دو مقصود دارم اولاً تشریح وضعیت خطرناکی که آن روز در طهران پیش آمده بود دوم دوستی و یکرنگی که بین آلمانها و امریکائیا بود - نگارنده خوب خاطر دارم که از اول شروع جنگ بین الملل اول که صحبت از دخالت امریکائیا در جنگ بود آلمانها بطور قطع دخالت امریکا را در جنگ بر علیه آنان تکذیب کرده و گرایش وصمیمیت فوق العاده امریکائیا را بمنفع خود می ستودند ولی علی رغم این اظهارات دیدیم که امریکا دو سال بعد بر علیه آلمان وارد جنگ شد و باعث شکست و سقوط دولت امپراطوری آلمان گردید - عجیب اینکه سال ۱۹۷۶ میلادی ۶۱ سال بعد از سال ۱۹۱۵ کتاب مستندی از ناحیه یکنفر مورخ معروف امریکائی چاپ و در مجله ریترز دی جت چاپ و منتشر شد که جزئیات عملیات دیپلماسی انگلیسی را در مورد کشتی لوزی تانیا که غرق آن موجب جنگ امریکا با آلمان شد بطور وضوح جزئاً و کلاً شرح داده و معلوم داشته است که کشتی لوزی تانیا بر خلاف اصول بین المللی

مشغول حمل اسلحه برای متفقین (انگلیس و روس و فرانسه) بوده و طوری محرمانه در کشتی مزبور جاسازی شده بوده که مقادیر فوق العاده زیادی اسلحه مدرن و ذخائر فراوان از امریکا باروها حمل میکرده و اداره جاسوسی آلمان مراتب را کشف و بدولت امپراطوری آلمان اطلاع داده و دستور غرق کشتی مزبور صادر گردید - با همین تردستی متفقین توانستند ملت امریکا را که مخالف جنگ باملت آلمان بود بچنگ بکشاند و ارتش آلمان را که هنوز در خاک فرانسه دشمن دیرین خود بود وادار بتسلیم نمایند .

انتشار این کتاب بعد از ۱۶ سال ثابت کرده که آلمانها درست حساب کرده بودند و مطمئن بودند که امریکا با آنها جنگ نخواهد کرد ولی سیاستمداران انگلیس نقشه را طوری چیدند که (ویلسن) رئیس جمهوری وقت امریکا توانست از کنگره امریکا اجازه جنگ با آلمانها را بگیرد .

نگارنده آرزو دارد ترجمه این کتاب تاریخی را برای درج در مجله گرامی گوهر تهیه و منتشر نماید .

مانده دارد

### علم

همرو عقل و یار جان علم است .  
میرو ی بادل تو همراه است ،  
کس نهانش بخاک نتواند ،  
راز چرخ فلک بدان دوری ،  
این همه کار و حرفت و پیشه ،  
علم کشتی کند بر آب روان .  
چون تو با علم آشنا کشتی ،  
دل چو گردد ب علم بیننده ،

درد و گیتی حصار جان علم است .  
می نشینی ز جانت آگاه است .  
تند بادش هلاک نتواند .  
همه از علم یافت مشهوری .  
نه هم از دانش است و اندیشه .  
وانکه کشتی کند ب علم توان .  
بگذری ز آب نیز بی کشتی .  
راه جوید به آفریننده .

«از جام جم اوحدی»